

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Груба Світлана Анатоліївна

УДК 159.922.8:316.346.2

Кваліфікаційна робота

Механізми психологічних захистів старших школярів: гендерний аспект

053 «Психологія»

«Екстремальна та кризова психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ С. А. Груба

Науковий керівник Живоглядов Юрій Олексійович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ	8
1.1. Поняття психологічних захистів. Механіми психологічних захистів: класифікація, особливості, роль	8
1.2. Вікові особливості психологічних захистів старших школярів.....	21
1.3. Гендерний підхід до вивчення психологічних захистів старших школярів	28
Висновок до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ.....	37
2.1. Методи і організація дослідження, характеристика експериментальної вибірки.....	37
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження механізмів захисту та гендерної ідентифікації особистості старшокласників	45
Висновок до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПІДТРИМКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У РОЗВИТКУ ЗДОРОВОЇ ПСИХІКИ	58
3.1 Принципи організації психологічної підтримки старшокласників	58
3.2. Програма розвитку захисної сфери та гендерної соціалізації особистості підліткового віку	61
Висновок до розділу 3.....	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ.....	79

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

«Психологія самотності в контексті дорослішання та кризи»

Сучасне суспільство стикається з низкою викликів, пов'язаних з розвитком та адаптацією особистості у період старшої шкільної вікової групи. Психологічні аспекти цього процесу стають предметом уваги для науковців, педагогів та практикуючих психологів. Одним із ключових елементів внутрішньої регуляції особистості є механізми психологічних захистів, які грають важливу роль у формуванні психічного здоров'я та впливають на подальший соціальний розвиток.

В рамках даного дослідження спрямовано увагу на вивчення механізмів психологічних захистів серед старших школярів, зокрема, з огляду на гендерний аспект. Гендер є ключовим фактором у розумінні відмінностей в психічному функціонуванні та взаємодії індивіда з соціумом. Аналіз психологічних захистів старших школярів у контексті їх статевої належності відкриває нові перспективи для розуміння та підтримки психічного здоров'я підлітків.

Ця дипломна робота спрямована на виявлення та аналіз особливостей механізмів психологічних захистів старших школярів із зазначенням їхнього гендерного компоненту. Зрозуміння та узагальнення отриманих результатів дозволить визначити специфічні риси психічного захисту у хлопців та дівчат, а також встановити вплив гендерних чинників на формування цих механізмів. Розгляд психологічних захистів у контексті гендерного аспекту може стати основою для розробки ефективних психологічних інтервенцій та підходів, спрямованих на підтримку психічного здоров'я старших школярів у сучасному освітньому середовищі.

Актуальність роботи: в сучасному світі все більше звертається увага на психологічні аспекти розвитку підлітків, оскільки їхні емоції та психічний стан можуть суттєво впливати на подальше життя. Дослідження механізмів психологічних захистів старших школярів допомагає зрозуміти, як вони

впораються з різними труднощами та стресовими ситуаціями. Вивчення захисних механізмів старших школярів з гендерною перспективою дозволяє виявити можливі різниці у стратегіях захисту між хлопцями та дівчатами. Період підліткового розвитку є критичним для формування особистості. Дослідження механізмів психологічних захистів на цьому етапі дозволяє розкрити особливості адаптації та вираження захисних механізмів у старших школярів.

Загальна тенденція уваги до психічного здоров'я підлітків та підвищення усвідомленості гендерних аспектів робить обрану тему актуальною та значущою для подальших досліджень у сфері психології та освіти.

Концепція психологічного захисту була і залишається одним з найбільш важливих внесків психоаналізу в теорію особистості і в теорію психологічної адаптації. Перелік захисних механізмів різноманітний і персонально специфічний. Немає єдності і в термінології. Існування захисних механізмів вважається експериментально підтвердженим, наявність не заперечується. Крім того, вони широко використовуються в теорії і практиці психології. Але аналіз теоретико-методологічних джерел з досліджуваної проблеми виявив відсутність єдиної концепції щодо гендерного аспекту психологічних захистів старшокласників. Крім того розробленість наукових підходів щодо механізму психологічного захисту старшокласників обмежена в гендерному аспекте. Отже, важливого теоретичного і прикладного значення набуває поглиблене вивчення сутності та структури механізмів психологічних захистів, обґрунтування чинників, критеріїв, показників, умов, засобів, властивостей, індивідуально-типологічних особливостей у гендерному аспекті старшокласника. Вищезазначені аспекти зумовили вибір теми дослідження « Механізми психологічних захистів старшокласників: гендерний аспект ».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні чинники гендерних відмінностей використання механізмів психологічного захисту старшокласників. Також полягає в розкритті та

вивченні специфічних психологічних стратегій, які використовують старшокласники для подолання стресових ситуацій, а також в аналізі можливих гендерних відмінностей у цих стратегіях.

Завдання роботи:

Теоретичні завдання:

- Провести систематичний огляд наукової літератури з психології підлітків, механізмів психологічних захистів та гендерної психології для розуміння попередніх досліджень та наявного теоретичного базису.
- Визначити основні типи та класифікації механізмів психологічних захистів, специфічних для старших школярів, з урахуванням гендерного аспекту.
- Дослідити літературні дані та провести аналіз, спрямований на визначення можливих відмінностей у використанні та ефективності механізмів психологічних захистів між хлопцями та дівчатами.
- Вивчити взаємодію механізмів психологічних захистів з іншими аспектами психіки старших школярів, такими як соціальне середовище, навчальний тиск тощо.

Практичні завдання:

- Здійснити збір емпіричних даних шляхом анкетування та спостереження серед старших школярів для визначення їхніх основних механізмів психологічних захистів.
- Використовуючи методи статистичного аналізу, провести обробку та інтерпретацію отриманих даних для визначення статистично значущих відмінностей у використанні механізмів психологічних захистів між хлопцями та дівчатами.
- На основі теоретичних та практичних результатів розробити конкретні рекомендації для психологів, педагогів та батьків щодо підтримки старшокласників у розвитку здорової психіки та подоланні стресових ситуацій з урахуванням гендерних особливостей.

- Запропонувати методи перевірки та оцінки ефективності запропонованих рекомендацій у практичному застосуванні.

Об'єкт дослідження – психологічні процеси та явища, що пов'язані із механізмами психологічних захистів, а також їхні особливості, а також їхні особливості в старшокласників.

Предмет дослідження – механізми психологічних захистів, використовані старшими школярами у стресових ситуаціях, з фокусом на гендерному аспекті.

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення кваліфікаційної роботи; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, їх висвітлення у публікаціях, представлено дані щодо структури й обсягу кваліфікаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми самотності в контексті дорослішання та кризи»** ми дійшли таких висновків: психологічні захисти особистості є доволі детально розроблені; дуже велика різноманітність понятійної системи. Така різноманітність точок зору на даному етапі призвела до того, що на даний момент не створена універсальна теорія психологічного захисту. Відсутня єдина класифікація механізмів захисту. Можна зробити висновок, що захисними механізмами користуються всі люди без винятків і незалежно від віку; вони можуть бути як високо адаптивними, так і дезадаптивними, що обумовлюється ефективністю їх використання.

З аналізу літературних джерел можна зробити висновок, що механізми психологічного захисту зменшують тривогу, яка обов'язково виникає у процесі усвідомлення конфлікту або перешкоди до самореалізації. Основна функція психологічного захисту описується як низка специфічних прийомів які використовує особистість для того, щоб знизити рівень неприємних переживань. У даній роботі використовується класифікація Р. Плутчика, який виділив 8

основних захисних механізмів, які відповідають базовим емоціям.

Спираючись на теоретичні матеріали можна стверджувати, що психологічний захист спрацьовує у підлітковому віці тим чи іншим чином при виникненні негативних, психотравмуючих переживань і багато в чому визначає поведінку школярів, усуває психічний дискомфорт і тривожне напруження. У старшокласників відбувається бурхливе зростання самосвідомості і формується світогляд. Це період стабілізації характеру і, що особливо важливо, оволодіння повним комплектом соціальних ролей дорослої людини.

Проблема механізмів психологічного захисту в психології старшого шкільного віку наразі є однією з найбільш значущих. На сьогоднішній день в науковій літературі нема конкретного джерела, що містить систематизовані дані проблеми механізмів психологічного захисту саме у старшокласників. Підлітковий вік являє собою важливий та складний етап у становленні як гендерної ідентичності, так і індивідуальності загалом. Наступною категорією яку ми досліджували у старшокласників був гендерний аспект захисних механізмів психіки. На сучасному етапі розвитку психологічної науки гендер – це соціально-культурний конструкт статі, який являє собою складний набір якостей і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, спосіб життя, спосіб мислення, норм, цінностей тощо.

Головною особливістю висновків дослідників є акцент на типовість застосування деяких захисних механізмів для жіночої і чоловічої статі, а у прояві механізмів психологічного захисту існує виразна гендерна диференціація. Більшість дослідників сходяться в тому, що ключовим віковим етапом формування гендерної ідентичності є старший шкільний вік.

Підлітковий вік виступає критичним для формування гендерної ідентичності, враховуючи нестабільність цього етапу та те, що найчастіше підлітки опиняються між двох вогнів – старих і більш традиційних норм та очікувань і нових, які характеризуються більшою свободою самовираження та прийняття себе, неважливо яким ти є.

У другому розділі «Емпіричне дослідження механізмів

психологічного захисту старших школярів у гендерному аспекті» Основне завданням емпіричного дослідження – проведення дослідження механізмів психологічних захистів старших школярів з урахуванням їх гендерної ідентичності. На першому етапі дослідження нами було використано методикау «Статевро-рольовий опитувальник» С. Бем для діагностики психологічної статі і визначення ступеню андрогінії, маскулінності і фемінності особистості. За результатами обстеження у даної групи старшокласників переважає андрогінний тип гендерної ідентичності. Це свідчить про наявність у характері підлітків як стереотипно жіночих, так і стереотипно чоловічих рис, які взаємодоповнюють і підвищують адаптивні можливості підлітків, що відносяться до даного типу. Прояв гендеру андрогінного типу може пояснюватися віком респондентів та не сформованим уявленням про своє «Я» у процесі самоідентифікації гендеру. Ці дані мають підтвердження у процесі проведення опитувальника «Методика дослідження гендерної ідентичності» Л. Б. Шнейдера. За отриманими результатами методики було виявлено, що переважна більшість підлітків має «дифузний» тип гендерної ідентичності. Ці підлітки ще не сформували свій власний образ або не приділяють йому надто багато уваги, гендерна складова в них не розвинута. В стані «мораторію» гендерної ідентичності знаходиться майже третина старшокласників. Це свідчить про те, що питання гендерної приналежності турбує підлітків, їм важливі гендерні особливості, але є труднощі з якими вони стикаються у вирішенні цих питань. Меншість опитуваних мають досягнуту позитивну ідентичність, що свідчить про сформованість у них певної сукупності особистісно значущих для них цілей; повної координації механізмів ідентифікації і відокремлення.

Метою другого етапу дослідження було вивчення захисних механізмів психіки підлітків в процесі гендерної ідентифікації. В емпіричному дослідженні нами була висунута гіпотеза про те, що існують гендерні особливості проявів захисних механізмів у старшому шкільному віці, найбільш типових для хлопців та дівчат. Загальну напруженість основних

захисних механізмів підлітків ми досліджували за допомогою опитувальника Плутчика – Келлермана – Конте. Згідно проведеному аналізу механізмів психологічного захисту ми визначили, що підлітки використовують майже усі типи захисних механізмів, що свідчить про їх можливу адаптацію у ситуаціях з завищеною тривожністю. Аналізуючи результати дослідження даної вибірки старшокласників можемо зробити висновок – найчастіше підлітки використовують такі механізми психологічного захисту як «проекція», «заперечення», «регресія» та «витіснення». Гендерні особливості реалізації підлітками механізмів психологічного захисту проявляються у тому, що хлопці й дівчата характеризуються несхожістю пріоритетів захистів, які вони використовують у стресових ситуаціях. Хлопці переважно реалізують «заперечення» та «витіснення». При цьому підліток не визнає факт травматичної ситуації, не говорить про проблему, заперечує реальність, таким чином психіка намагається позбутися неприємних переживань. Підлітки мимовільно витісняють в несвідоме неприйнятні думки, мотиви чи почуття від події, яка тривожить, травмує, віднімає впевненість. У дівчат теж достатньо високий процент механізмів «витіснення» і «заперечення», але частіше вони використовують такі механізми психологічного захисту як «проекція» і «регресія». Це дає змогу пристосуватися до ситуації за допомогою звичних з дитинства форм поведінки, при цьому відповідальність за свої переживання, думки та бажання приписують іншим. Досить високий процент механізму «реактивне утворення» у дівчат доцільний, для підміни негативних почуттів на соціально схвалюване, коли за ввічливою поведінкою може насправді ховатися неприязнь або навіть ворожість. Завищене використання хлопцями механізму «інтелектуалізації» виникає коли відкидаються емоції і виникає ілюзія контролю над ситуацією, з проявом ознак зовнішньої самодостатності і незалежності.

Можна зазначити, що порівняно з фемінним і маскуліним гендером у андрогінного гендеру майже не виявлено окремих особливостей прояву механізмів психологічного захисту. З проведеного емпіричного дослідження

можемо впевнено зробити висновок, що на формування механізмів психологічного захисту у дівчат і хлопців старшокласників впливають ознаки гендеру. Але велике значення для проявлення механізмів психологічного захисту старшокласників мають фактори зовнішньої середовища, особливо перебування у школі, де досить багато «загрозливих» ситуацій які вимагають підлітків реагувати станом тривоги. Ми провели методичку «Шкала соціально-ситуаційної тривожності» О. Кондаша по шкалі ситуацій, пов'язаних зі школою, спілкуванням з вчителями і, відповідно, отримали результати по виду тривожності – «шкільна». При цьому робили акцент на старшокласників з низьким і високим рівнем «шкільної» тривожності. Підлітків з високим рівнем «шкільної» тривожності спостерігалось більше, ніж з низьким. У високотривожних дівчат домінуючим психологічним захистом є «проекція» і «регресія», хлопці з завищеною «шкільною» тривожністю частіше використовують «витіснення». Підлітки з низьким рівнем «шкільної» тривожності схильні використовувати такі механізми психологічного захисту, як «раціоналізація» і «заперечення». Використання підлітками певних типів психологічного захисту у поєднанні з високою «шкільною» тривожністю може призвести до погіршення навчання, втрати зацікавленості в навчальному процесі взагалі та неадекватної поведінки.

У третьому розділі **«Програма підтримки старшокласників у розвитку здорової психіки»** згідно практичного завдання роботи було розроблена програма підтримки старшокласників у розвитку здорової психіки та подоланні стресових ситуацій з урахуванням гендерних особливостей. Програма підтримки старшокласників направлена на гендерну соціалізацію та розвиток механізмів захисту для послаблення конфлікту всередині особистості і регулювання поведінки людини, так вона легше пристосовується до вимог навколишнього світу, її психіка врівноважується. Підлітку треба допомогти розібратися, коли ці механізми корисні, а в яких випадках вони гальмують розвиток і краще реагувати і діяти усвідомлено. Програма підтримки допоможе усвідомити захисні механізми, які обмежують його

свободу через спонтанність реагування; спотворюють взаємодію з оточуючими людьми.

Головним у програмі підтримки старшокласників виявився саме розвиток, а не психокорекція тому, що психокорекція має справу з вже сформованими якостями, особливостями, лише корегує їх, а розвиток є дієвим тоді, коли певна якість відсутня чи є в недостатній кількості й тоді завдяки розвитку вона набувається. Запропонована тренінгова програма розвитку надала можливість ознайомлення з типами психологічного захисту; розпізнавання та виправлення негативного впливу механізмів психологічного захисту; формування у підлітків адекватної самооцінки; зниження рівня тривожності, страхів; уміння контролювати та ефективно корегувати власну поведінку. Практика тренінгу гендерної ідентичності включає групову дискусію, де в атмосфері психологічної безпеки обговорюються реальні гендерні відносини учасників. В програмі тренінгу включені вправи, які дають підліткам можливість не тільки ознайомитися з незнайомими для них поняттями психологічних механізмів захисту, але і в груповому занятті пропрацювати їх вплив. За ігровою легкістю сприйняття інформації у підлітків з'являється можливість сформувати психологічні вміння і навички спілкування, отримати досвід саморозвитку; розуміння себе суб'єктом гендерного самоконструювання; розуміння власної відповідальності за вибір психологічного захисту та спілкування.

Доцільним є формування гендерної компетентності не тільки у підлітків, а і у їх батьків, а іноді і викладачів. Гендерна компетентність конструюється на основі аналізу моделей гендерних взаємовідносин, котрі розвиваються і трансформуються в суспільстві. Поради шкільним психологам та батькам підлітків, які ми вклали у третьому розділі будуть корисні при подальшому спілкуванні.

ВИСНОВКИ

Здійснений теоретичний аналіз механізмів психологічного захисту з урахуванням гендерного аспекту та результати емпіричного дослідження підтвердили висунуті припущення про те, що існують гендерні особливості проявів захисних механізмів у старшому шкільному віці, найбільш типових для дівчат та хлопців. Проведений аналіз надав змогу сформулювати наступні висновки:

1. Узагальнення наявних у сучасній психології основних підходів до дослідження особливостей функціонування механізмів психологічного захисту старшокласників, дало визначення психологічному захисту, як зазвичай неусвідомлений процес усунення або послаблення психікою людини негативних, травмуючих або неприйнятних емоційних переживань. Не склалося єдиного погляду на явище «психологічний захист». У даній роботі використовується класифікація Р. Плутчика, який виділив 8 основних захисних механізмів: «регресія», «заміщення», «заперечення», «витіснення», «проекція», «компенсація», «реактивне утворення», «раціоналізація». Наразі основним неоднозначним питанням є питання про те, з яким відтінком розуміти захисти. Одні дослідники розуміють їх як непродуктивні, шкідливі, викривляючі реальність механізми. Інші акцентують увагу на їх важливості для психічної організації суб'єкта: навіть ті, що викривляють реальність, виконують важливу функцію. Метою цього дослідження було вивчення гендерних аспектів захисних механізмів психіки підлітків.

2. Метою цього дослідження було вивчення проявів механізмів захисту у гендерному аспекті. Гендерний аспект належить до категорії соціальних понять, пов'язаних з існуванням як чоловіків, так і жінок, й охоплює питання, що стосуються самобутності, очікувань, поведінки та владних відносин, що впливають з характеру взаємодії в соціальній сфері. Зміст гендерної ідентичності прийнято розкривати через категорії маскулінності, фемінності і андрогінності. Більшість дослідників сходиться на тому, що ключовим

віковим етапом соціально-психологічного розвитку індивіда в плані формування як гендерної ідентичності, так і особистісного самовизначення є старший шкільний вік і гендер розглядається як продукт соціалізації.

3. Провівши емпіричне дослідження механізмів психологічного захисту у гендерному аспекті було визначено, що підлітки використовують майже усі типи захисних механізмів, що свідчить про їх можливу адаптацію у ситуаціях з завищеною тривожністю. Найчастіше підлітки використовують такі механізми психологічного захисту як «проекція», «заперечення», «регресія» та «витіснення». Гендерні особливості реалізації підлітками механізмів психологічного захисту проявляються у тому, що хлопці й дівчата характеризуються несхожістю пріоритетів захистів, які вони використовують у стресових ситуаціях. Хлопці переважно реалізують «заперечення» та «витіснення». У дівчат теж достатньо високий процент «витіснення» і «заперечення», але частіше вони використовують такі механізми психологічного захисту як «проекція» і «регресія».

Проведення емпіричного дослідження гендерної ідентичності за методикою «Статеврольовий опитувальник» С. Бем для діагностики психологічної статі і визначає ступінь андрогінії, маскулінності і фемінності особистості. За результати обстеження у даної групи старшокласників переважає андрогінний тип гендерної ідентичності. Це свідчить про наявність у характері підлітків як стереотипно жіночих, так і стереотипно чоловічих рис, які взаємодоповнюють і підвищують адаптивні можливості підлітків, що відносяться до даного типу.

За отриманими результатами «Методика дослідження гендерної ідентичності» Л. Б. Шнейдера було виявлено, що переважна більшість підлітків має «дифузний» тип гендерної ідентичності. Ці підлітки ще не сформували свій власний образ або не приділяють йому надто багато уваги, гендерна складова в них не розвинута. З проведеного емпіричного дослідження можемо впевнено зробити висновок, що на формування

механізмів психологічного захисту у дівчат і хлопців старшокласників впливають ознаки гендеру.

4. Згідно практичного завдання роботи було розроблено програми підтримки старшокласників у розвитку здорової психіки та подоланні стресових ситуацій з урахуванням гендерних особливостей. Програма підтримки допоможе усвідомити захисні механізми, які обмежують свободу особистості через спонтанність реагування. Запропонована тренінгова програма розвитку надала можливість ознайомлення з типами психологічного захисту; розпізнавання та виправлення негативного впливу механізмів психологічного захисту; формування у підлітків адекватної самооцінки; зниження рівня тривожності, страхів; уміння контролювати та ефективно корегувати власну поведінку. Крім того дискусії у групі по питанням гендерної ідентичності підлітків має на меті підвищити рівень самоприйняття; сформувати впевнену і гнучку гендерну поведінку; визначити життєву стратегію з урахуванням норм людського суспільства. У ході тренінгів підлітки матимуть можливість звернути увагу на свою поведінку й емоції, виразити наявні в них почуття й потреби, краще зрозуміти своє тіло, більш детально й уважно сприймати навколишній світ. При реалізації запропонованої програми психологу необхідно зважати на те, що у кожного підлітка є свій певний рівень сформованості гендерних уявлень, на який необхідно спиратися.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективами подальшого вивчення можуть стати поглиблений аналіз механізмів психологічного захисту на різних етапах онтогенезу, створення психодіагностичних та психокорекційних методик з вивченням гендерних особливостей у періоди вікових криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш О. Стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Підприємництво, господарство і право. *Теорії держави і права*. 2017. №3. С. 208-112.
2. Безпальча Р. Технологія попередження конфліктів. К.: Главник, 2007. 128с.
3. Бем С. Л. Вимір психологічної андрогінії *Журнал консультаційної та клінічної психології*. 1974. С. 62-155.
4. Боснюк В.Ф. Математичні методи в психології. Курс лекцій. Х., 2016.м С. 56.
5. Бохонкова Ю. О. Психологічні особливості сприйняття підлітком стресової ситуації та адаптація до неї. Зб. наук.праць: Філософія. Соціологія. Психологія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2011. Вип. 16. Ч. 1. С. 121-128.
6. Галушко Л, Дмитерко Н, Євтушенко І, Максименко О, Педченко О, Полянничко О, Туз Л, Усатенко О. Динаміка становлення глибинної психології в Україні *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 6-23
7. Галян І.М. Психологічний механізм ідентифікації особистості у кризовому суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Вип. 5. Т. 1. Херсон, 2017. С. 28-33.
8. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посібник / За заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. Київ : Логос, 2004. 212 с.
9. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності: монографія. Тернопіль: Навч. книга Богдан, 2001. 240 с.
10. Горобець Т. В. Соціально-перцептивні викривлення – епіфеномен психологічних захистів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
11. Грабовська Т. О. Шляхи гуманізації відносин педагогів з учнями. Навчально-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі. Київ : МАУП, 1999. 134 с.
12. Данильченко Д. В. Психологія статі: навчальний посібник. Ніжин, 2006.

208 с.

- 13.Каліна Н. Ф. Основи психоаналізу К.: Ваклер, 2001. 352 с.
- 14.Кондрашихіна О.О. Диференціальна психологія : підручник посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 232 с.
- 15.Ложкін, Г.В., Повякель, Н.І., Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навчальний посібник, ВД «Професіонал», Київ,2006. С. 416.
- 16.М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології, Київ : Вища школа, 2000 183 с.
- 17.Палій А. А. Диференціальна психологія: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.
- 18.Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. Київ : Наук. думка, 1996.
- 19.Пінчук К. В., Сингаївська І. В. Особливості гендерних стереотипів молоді. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.). Київ: Університет "КРОК", 2023.
- 20.Руденко В.М. Математично статистика. Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2012. С. 304.
- 21.Сингаївська І. В., Іванова О. В. Коучинговий підхід як інструмент для встановлення довірливих стосунків між батьками і підлітками. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2023. № 2 (70). С. 166–172. DOI 10.31732/2663-2209-2022-70-166-172
- 22.Сингаївська І. В., Ткач В. В., Ткач Р. М. Методи юнгіанського аналізу в розв'язанні внутрішнього конфлікту особистості (на прикладі роботи з пошуком сенсу життя). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. К.: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Вип. 24. 2016. С. 229–234.
- 23.Сингаївська І.В., Федорець С. Б. Підлітковий вік як один із критичних періодів психосексуального розвитку людини. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2022. № 4 (68). С. 107–114. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022->

[68-107-114](#)

- 24.Скорик М.М. Основи теорії гендеру : навч. посібник. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
- 25.Смиковський А. Л., Сингаївська І. В. Особливості рекреаційних практик та психологічна зрілість старших школярів. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.). Київ: Університет "КРОК", 2023.
- 26.Соціалізація особистості школяра / під. ред. Л. Е. Орбан. – Івано-Франківськ : Наук.-метод. центр “Укр. етнопедагогіка і народознавство”, 1996.– 66 с.
- 27.Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг. 2014. С.312.
- 28.Феномен несвідомого у психології: система психічних захистів: Навчальний посібник для студентів психологічних факультетів / за ред. К. А. Бабенко, Т. В. Горобец, Н. В. Шавровська. Черкаси : «Черкаський ЦНП», 2021. 228 с.
- 29.Фройд З. Нариси по психології сексуальності пер. Іванова Н. Київ : Андронум, 2020. С. 106.
- 30.Хохліна І.В., Сингаївська І.В. Психологічні особливості самооцінки дітей підліткового віку. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: *тези доповідей II Міжнародної конференції* (Київ, 20 листопада 2020 р.). К.: Університет "КРОК", 2020. С. 90–92
- 31.Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник Харків: Прапор, 2004. 640 с.
- 32.Шебанова В.І. Механізми психологічного захисту та копінгу (совладання) особистості.Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2012. 220 с.
- 33.Ярска-Смірнова О. Гендерна нерівність в освіті: поняття прихованого навчального плану *Гендерні дослідження*. 2000. № 5. С. 295-301.
- 34.Damour, Lisa “Untangled: Guiding Teenage Girls Through the Seven Transitions into Adulthood”. New York : Ballantine Books, 2016. 352p.

35. Farrell, Warren and Gray, John *The Boy Crisis: Why Our Boys Are Struggling and What We Can Do About It*. BenBella Books, 2018. 368p.
36. Gurian Michael "The Wonder of Boys: What Parents, Mentors and Educators Can Do to Shape Boys into Exceptional Men". Tarcher, 2006. 320 p.
37. Gurian, Michael "The Wonder of Girls: Understanding the Hidden Nature of Our Daughters" Gurian Institute Press, 2018. 206 p.
38. Gurian, Michael and Stevens, Kathy "The Minds of Boys: Saving Our Sons From Falling Behind in School and Life" Jossey-Bass, 2007. 368 p.
39. Hoff Sommers, Christina "The War Against Boys: How Misguided Policies Are Harming Our Young Men" Simon & Schuster, 2000. 288 p.
40. Howes, Lewis "The Mask of Masculinity: How Men Can Embrace Vulnerability, Create Strong Relationships, and Live Their Fullest Lives". [Emmaus, Pennsylvania] : Rodale, 2017. 240 p.
41. Kindlon, Dan and Thompson, Michael "Raising Cain: Protecting the Emotional Life of Boys" New York : Ballantine Books, 2000. 298 p.
42. Meeker, M. (2016) *Strong Fathers, Strong Daughters* Devotional. [edition unavailable]. Salem Books. Available at: <https://www.perlego.com/book/958511>
43. Meeker, M. *Strong Mothers, Strong Sons: Lessons Mothers Need to Raise Extraordinary Men*. Ballantine Books, 2015. 368 p.
44. Miller, Alice "The Drama of the Gifted Child: The Search for the True Self". BASIC BOOKS, 1996. 136 p.
45. Moretti, Marlene & Odgers, Candice & Jackson, Margaret. (2004). *Girls and Aggression: Contributing Factors and Intervention Principles*. DOI: 10.1007/978-1-4419-8985-7.
https://www.researchgate.net/publication/321605783_Girls_and_Aggression_Contributing_Factors_and_Intervention_Principles
46. Orenstein, P. «Girls & Sex: Navigating the Complicated New Landscape» New York: Harper, 2016. 320p.
47. Pipher, Mary *Reviving Ophelia: Saving the Selves of Adolescent Girls*. New York: Grosset Putnam, 1994

48. Pollack, William *Real boys: Rescuing our sons from the myths of boyhood*. New York: Random House, 1998. 480p.
49. Price, Adam *He's not lazy: empowering your son to believe in himself*. Union Square & Co., 2017. 288 p.
50. Sadker, Myra, Sadker, David *Failing at Fairness: How Our Schools Cheat Girls* New York : Touchstone Book, 1995. 347 p.
51. Sax, L. *Boys Adrift: The Five Factors Driving the Growing Epidemic of Unmotivated Boys and Underachieving Young Men*. New York: Basic Books, 2009. 288 p.
52. Simmons, Rachel *"Odd Girl Out: The Hidden Culture of Aggression in Girls"* Piatkus Books. 2012. 432 p.
53. Simmons, Rachel «*The Curse of the Good Girl: Raising Authentic Girls with Courage and Confidence*» Penguin Books, 2010. 288 p.
54. Spears Brown, Christia *"Parenting Beyond Pink & Blue: How to Raise Your Kids Free of Gender Stereotypes"* Clarkson Potter/Ten Speed, 2014. 240 p.
55. Hinshaw, Stephen. *The Triple Bind: Saving our teenage girls from today's pressures*. Ballantine, 2009 URL: https://www.researchgate.net/publication/272159774_The_Triple_Bind_Saving_our_teenage_girls_from_today%27s_pressures
56. Wiseman, Rosalind “*Queen Bees and Wannabes: Helping Your Daughter Survive Cliques, Gossip, Boyfriends, and the New Realities of Girl World*”. New York : Harmony Books, 2009. 448 p.
57. Wiseman, Rosalind *Masterminds and Wingmen: Helping Our Boys Cope with Schoolyard Power, Locker-Room Tests, Girlfriends, and the New Rules of Boy World*. New York : Harmony Books, 2013. 377 p.
58. Wolf, Naomi *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women*. HarperCollins Publishers, 2002. 368 p.